

O TYRANII

DVADSAŤ PONAUCENÍ
Z 20. STOROČIA

TIMOTHY SNYDER

premedia

Timothy Snyder: Krvavé územie

Uprostred Európy, uprostred dvadsiateho storočia, zavraždili Sovieti a nacisti na krvavom území medzi Berlínom a Moskvou štrnásť miliónov ľudí. Počas dvanástich rokov na území dnešného Poľska, Ukrajiny, Bieloruska, pobaltských štátov a v západnej časti Ruska každý rok zmasakrovali v priemere viac ako milión obyvateľov. Bol to výsledok cieľnej politiky, ktorá priamo nesúvisela s bojovými operáciami. Kniha pomáha pochopiť, že toto šialenstvo malo systém. Timothy Snyder vo svojej knihe podrobne skúma Stalinove a Hitlerove motívy a metódy. Dielo sa opiera o autorovu schopnosť nepateticky, cez množstvo epizodických postáv vrátiť aspoň niektorým z týchto miliónov zavraždených tvár a hlas. Výsledkom je originálna kniha, ktorá nás núti nanovo preskúmať najväčšiu tragédiu v európskych dejinách a nanovo premýšľať o našej minulosti.

Preložili Igor Slobodník a Martin Slobodník, 464 strán

Timothy Snyder: Čierna zem

Je ešte možné o holokauste, tejto zdanlivo uzavretej kapitole ľudských dejín, povedať niečo nové? Kniha amerického historika to robí nielen preto, že si podrobnejšie všíma environmentálne pozadie nacistickej ideológie a premeny jej ústredných cieľov. Zároveň vidí naliehavú paralelu so súčasnosťou, keď sa klimatické zmeny premietajú do svetovej politiky. Svet sa namiesto vízie lepšej budúcnosti čoraz viac zaoberá temnými apokalyptickými scenármi, kde boj o obmedzené prírodné zdroje môže prerásť do veľkých konfliktov. V impozantnom príbehu o vyhladení a prežití predstavuje Timothy Snyder nové vysvetlenia obrovských ukrutností napáchaných v dvadsiatom storočí. Upozorňuje na ponaučenie plynúce z holokaustu a dospieva k záveru, že sme nepochopili moderný vek a ohrozili tým našu budúcnosť. Začiatok dvadsiateho prvého storočia sa bude podobáť na začiatok dvadsiateho, problémy s jedlom a vodou budú sprevádzať ideologické výzvy globálneho poriadku.

Preložil Igor Otčenáš, 432 strán

O TYRANII

**DVADSAŤ PONAUCENÍ
Z 20. STOROČIA**

TIMOTHY SNYDER

Z angličtiny preložil Igor Otčenáš

582 podporila vydanie tejto knihy

TIMOTHY SNYDER: O TYRANII

Dvadsať ponaučení z 20. storočia

Z anglického originálu *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century* vydaného v roku 2017 vo vydavateľstve

Tim Duggan Books v New Yorku preložil Igor Otčenáš.

Vyšlo vo vydavateľstve Premedia, Bratislava 2017, ako jeho

142. publikácia, prvé vydanie. www.premedia.sk,
info@premedia.sk

Jazyková redakcia Ľuba Nitrová, redakcia Ján Gregor,
zalomenie textu Izabela Koska, obálka Igor Slovák.

Copyright © 2017 by Timothy Snyder
All rights reserved.

Translation © Igor Otčenáš, 2017

Slovak edition © Premedia Group, s.r.o.

ISBN 978-80-8159-465-6

Dať sa v politike oklamať nie je ospravedlnenie.

– LESZEK KOŁAKOWSKI

1. Nepodrobujte sa vopred
2. Bráňte inštitúcie
3. Pozor na štát, kde je iba jedna politická strana
4. Zoberte na seba zodpovednosť za okolitý svet
5. Nezabúdajte na profesionálnu etiku
6. Pozor na ozbrojencov
7. Ak musíte byť ozbrojení, buďte rozvážni
8. Povstaňte
9. Dbajte na svoj jazyk
10. Verte v pravdu
11. Skúmajte

12. Udržujte očný kontakt, bavte sa o bežných veciach
13. Združujte sa
14. Žite svoj súkromný život
15. Prispajte na dobrú vec
16. Učte sa od priateľov v cudzine
17. Pozor na nebezpečný slovník
18. Zachovajte pokoj, aj keď sa blíži niečo nepredstaviteľné
19. Buďte vlastenci
20. Buďte čo najodvážnejší

História a tyrania

História sa neopakuje, ale ponúka ponaučenia. Keď americkí otcovia zakladatelia debatovali o ústave, zobrali si ponaučenia z histórie, ktorú poznali. Pretože si uvedomovali, ako sa staroveké demokracie premenili na oligarchie a impériá, mali strach, aby sa aj vízia ich demokratickej republiky neskončila krachom. Vedeli o Aristotelovom varovaní, že nerovnosť vyvolá nestabilitu a o Platónovom názore, že demagógovia využívajú slobodu prejavu, aby sa sami ustanovili ako tyrani. Vybudovaním demokratickej republiky na základoch práva a ustanovením systému vzájomnej kontroly a vyváženosti medzi zložkami moci sa otcovia zakladatelia snažili vyhnúť zlu, ktoré podobne ako antickí filozofi nazvali *tyrania*. Mysleli tým uzurpáciu moci buď jednotlivcom alebo

skupinou, prípadne obchádzanie zákona vládcami v mene vlastného prospechu. Väčšina nasledujúcej politickej diskusie v Spojených štátoch sa potom sústredila na problém tyranie v rámci americkej spoločnosti: napríklad v otázke otrokov a žien.

V tomto zmysle je zásadnou americkou tradíciou v prípade ohrozenia nášho politického poriadku uvažovať o histórii. Ak máme obavy, že americký experiment ohrozuje tyrania, môžeme sa riadiť príkladom otcov zakladateľov a premýšľať o histórii iných demokracií a republík. Dobrou správou je, že dnes máme k dispozícii viac aktuálnych a relevantných príkladov, než len staroveké Grécko a Rím. Zlou správou však je, že história modernej demokracie je tiež históriou úpadku a pádu. Od čias, keď americké kolónie vyhlásili nezávislosť od britskej monarchie, ktorú zakladatelia považovali za „tyranskú“, došlo v európskej histórii k trom veľkým demokratickým udalostiam: po prvej svetovej vojne v roku 1918, po druhej svetovej vojne v roku 1945 a po páde komunizmu v roku 1989. Mnoho demokracií, ktoré sa ocitli na týchto križovatkách, zlyhalo za okolností, ktoré v istých dôležitých aspektoch pripomínajú tie naše.

História môže rozširovať poznanie a môže varovať. Koniec 19. storočia bol podobne ako koniec 20. storočia obdobím expanzie globálneho obchodu, ktorý vyvolával očakávanie pokroku. Začiatkom 20. storočia, podobne ako začiatkom 21.

storočia, boli tieto nádeje otrasené novými víziami masovej politiky, v rámci ktorej vodca či strana vyhlasovali, že sú priami zástupcovia vôle ľudu. Európske demokracie v 20. a 30. rokoch sa zmenili na pravicové a fašistické autokracie. Komunistický Sovietsky zväz, ktorý vznikol v roku 1922, rozšíril v 40. rokoch svoj model do Európy. Európska história 20. storočia nám ukazuje, že spoločnosti sa môžu rozpadnúť, demokracie padnúť, etika skolabovať a obyčajní ľudia sa môžu ocitnúť nad popravnými jamami so zbraňami v rukách. Preto by nám mohlo dnes poslúžiť porozumenie toho, že sa to môže znovu stať.

Fašizmus a komunizmus boli reakciami na globalizáciu, na skutočnú i domnelú nerovnosť, ktorú to vytváralo, a na očividnú bezmocnosť demokracií sa s tým vyrovnat'. Fašisti v mene vôle odmietali rozum, popierali objektívnu pravdu a nahrádzali ju glorifikáciou mýtu artikulovaného vodcami, ktorí sa zaprisahávali hlasom ľudu. Ukazovali na globalizáciu s odôvodnením, že zložitost' jej výziev je výsledkom sprisahania proti národu. Fašisti vládli jedno či dve desaťročia, pričom zanechali nedotknuté intelektuálne dedičstvo, ktoré sa dnes stáva relevantnejším. Komunisti vládli oveľa dlhšie: v Sovietskom zväze takmer sedem desaťročí a viac než štyri dekády vo väčšej časti východnej Európy. Ponúkali vládu prostredníctvom disciplinovanej strany elity s monopolom na pravdu, ktorá bude

viest' spoločnosť do zaistenej budúcnosti podľa údajne platných zákonov histórie.

Možno máme nutkanie si myslieť, že naše demokratické dedičstvo nás automaticky pred týmito hrozbami ochráni. Je to chybná úvaha. V skutočnosti od nás precedens ustanovený zakladateľmi požaduje, aby sme preskúmali históriu s cieľom pochopiť hlbinné pramene tyranie a zvažili naše primerané reakcie. Súčasní Američania nie sú múdrejší než Európania, ktorí v 20. storočí zamienili demokraciu za fašizmus, nacizmus či komunizmus. Máme však výhodu, že sa môžeme z ich skúsenosti poučiť. Dnes je na to pravá doba.

Táto kniha ponúka dvadsať ponaučení z 20. storočia, prispôsobených aktuálnym okolnostiam.

O TYRANII

1

Nepodrobujte sa vopred

Väčšiu časť moci dostane autoritatívny režim zadarmo. Ľudia myslia vopred na to, čo bude od nich represívna vláda požadovať a bez otázok sa tomu podrobia. Občan, ktorý sa takto prispôsobuje, učí moc, čo si môže dovoliť.

Podrobenie sa vopred je politická tragédia. Vládcovia možno spočiatku netušia, že občania sú ochotní vzdať sa tejto hodnoty či tamtoho princípu. Možno nový režim nemá spočiatku priame prostriedky na ovplyvňovanie občanov takým či onakým spôsobom. Po nemeckých voľbách v roku 1932, po ktorých sa nacisti dostali do vlády, alebo po voľbách v Československu v roku 1946, ktoré vyhrali komunisti, sa ďalším krokom stalo podrobenie sa vopred. Nacisti a komunisti si uvedomili, že by mohli rýchlo prikročiť k úplnej zmene režimu, pretože im ako novým vodcom dobrovoľne ponúklo služby dostatočné množstvo ľudí. Prvý ľahkovážny akt konformity sa už nebude dať zvrátiť.

Začiatkom roku 1938 sa Adolf Hitler, medzitým už bezpečne pri moci v Nemecku začal vyhrážať pripojením susedného Rakúska. Keď sa tomu rakúsky kancelár podvolil, toto podrobenie sa vopred rozhodlo o osude rakúskych Židov. Miestni rakúski nacisti chytali Židov a nútili ich odstraňovať z ulíc symboly nezávislého Rakúska. Kľúčové bolo, že sa na to ľudia, ktorí neboli nacistami, pozerali so záujmom a s pobavením. Nacisti disponovali zoznamami židovského majetku a kradli, čo mohli. Kľúčové bolo, že tí, ktorí neboli nacistami, sa k lupeniu pridali. Ako spomínala politologička Hannah Arendtová, „keď nemecké vojská obsadili krajinu a nežidovskí susedia začali rabovať židovské domy, rakúski Židia začali páchať samovraždy.“

Na základe toho, ako sa Rakúšania v marci 1938 vopred podrobili, sa vysoké nemecké vedenie poučilo, čo je možné. Preto práve vo Viedni v auguste toho istého roku Adolf Eichmann založil Ústrednú kanceláriu pre židovskú emigráciu. V novembri 1938 nemeckí nacisti na základe marcového príkladu z Rakúska zorganizovali celonárodný pogrom známy ako *Kristallnacht*.

Keď v roku 1941 Nemecko napadlo Sovietsky zväz, jednotky SS sa aj bez osobitného rozkazu podujali vymyslieť vhodné metódy masového vraždenia. Dovtúpili sa, čo by ich nadriadení chceli a názorne demonštrovali, čo je možné. Bolo to oveľa viac, než Hitler očakával.

Na samotnom začiatku prebieha podrobenie sa vopred inštinktívne, bez reflexie novej situácie. Robia však takéto veci iba Nemci? Stanley Milgram, psychológ z Yaleovej univerzity chcel pri skúmaní nacistických zverstiev ukázať, že vysvetlenie takéhoto správania sa Nemcov spočíva v konkrétnej autoritatívnej osobnosti. Pripravil experiment na otestovanie svojho predpokladu, no nedostal povolenie, aby ho mohol vykonať v Nemecku. Namiesto toho ho uskutočnil v budove Yaleovej univerzity v roku 1961, teda zhruba v období súdneho procesu s Eichmannom v Jeruzaleme za jeho podiel na nacistickom holokauste Židov.

Milgram povedal účastníkom testu (študentom

univerzity a niekoľkým obyvateľom New Havenu), aby v rámci experimentu testujúceho účinok trestu na spôsob učenia zavádzali do tiel iných účastníkov testu elektrický prúd. Pri každej nesprávnej odpovedi sa dávka zvyšovala o pätnásť voltov. V skutočnosti ľudia napojení na elektrické drôty na druhej strane okna boli herci zasvätení do Milgramovho pokusu a šoky vyvolávané elektrickým prúdom iba predstierali. Subjektom v pozícii učiteľa sa naskytol hrozný pohľad. Ľudia, ktorých nepoznali a proti ktorým nemali žiadne výhrady, vďaka nim akoby veľmi trpeli – búchali na sklo a sťažovali sa na bolesti srdca. No aj tak väčšina účastníkov testu pokračovala v plnení Milgramových pokynov a podrobovala telá ľudí napojených na drôty ešte väčším elektrickým šokom (teda to si mysleli). Stačilo im ubezpečenie zo strany autority, že môžu pokračovať. Dokonca aj mnohí, ktorí nepokračovali v ďalšom (nespochybniteľnom) mučení blízkych ľudských bytostí, odišli bez toho, aby sa spýtali na zdravie účastníkov.

Milgram dospel k názoru, že ľudia sú pozoruhodne prispôsobiví novým pravidlám v novom prostredí. Sú prekvapujúco ochotní ubližovať a zabíjať iných v službe nejakého nového dôvodu, ak im to prikáže nová autorita. „Videl som toľko podrobenia,“ spomínal si Milgram, „že som už nepocítoval potrebu uskutočniť experiment v Nemecku.“